

IV. INTERNATIONAL OTTOMAN- TURKS STUDIES CONFERENCE

APRIL 26-28, 2024
Giresun University

**EDITOR
PROF. DR. OSMAN KUBILAY GÜL**

ISBN: 978-625-367-706-0

PROCEEDINGS BOOK

EDITOR

Prof. Dr. Osman Kubilay GÜL

**Institute Of Economic Development And Social Researches
Publications®**

**(The Licence Number of Publicator: 2014/31220)
TÜRKİYE**

info@iksadkongre.org

**All rights of this book belong to İKSAD Global Publishing House.
Without permission can't be duplicate or copied.
Authors of chapters are responsible both ethically and juridically.**

İksad Publications - 2024©

Issued: 07.06.2024

ISBN: 978-625-367-706-0

TOTAL NUMBER OF PAPERS FROM TÜRKİYE

25

TOTAL NUMBER OF INTERNATIONAL PARTICIPANTS

28

PARTICIPANTS COUNTRIES

Türkiye, Azerbaijan, China, Romania, Tunisia, Algeria, Lebanon, India, Uzbekistan, Pakistan, Kazakhstan, Tatarstan.

TOTAL ACCEPTED PAPERS

53

TOTAL REJECTED PAPERS

17

EVALUATION PROCESS

All applications have undergone a double-blind peer review process

PRESENTATION

Oral Presentation

CONFERENCE ID

TITLE

IV. INTERNATIONAL OTTOMAN TURKISH STUDIES CONFERENCE

DATE - PLACE

26-28 April 2024

Giresun University, Türkiye

OTTOMAN TURK STUDIES CENTER BOARD OF DIRECTORS

Head of Center
Prof. Dr. Osman Kubilay GÜL

Central Board of Directors

Prof. Dr. İsmail KIVRIM
Prof. Dr. Mehmet ÖZMENLİ
Prof. Dr. Erkan YEŞİLTAŞ
Assoc. Prof. Dr. Fehim KURULOĞLU
Dr. Gürkan Fırat SAYLAN
Dr. Olcay KAHRAMAN

GENERAL COORDINATOR
SAMIRA KHADHRAOUI ONTUNC

LANGUAGES

Turkish, English, Arabic, French, Russian

ÖNEMLİ, DİKKATLE OKUYUNUZ LÜTFEN / IMPORTANT, PLEASE READ CAREFULLY

Önemli, Dikkatle Okuyunuz Lütfen

- ❖ Kongremizde Yazım Kurallarına uygun gönderilmiş ve bilim kurulundan geçen bildirimler için online (video konferans sistemi üzerinden) sunum imkanı sağlanmıştır.
- ❖ Online sunum yapabilmek için <https://zoom.us/join> sitesi üzerinden giriş yaparak "Meeting ID or Personal Link Name" yerine ID numarasını girerek oturuma katılabilirsiniz.
- ❖ Zoom uygulaması ücretsizdir ve hesap oluşturmaya gerek yoktur.
- ❖ Zoom uygulaması kaydolmadan kullanılabilir.
- ❖ Uygulama tablet, telefon ve PC'lerde çalışıyor.
- ❖ Her oturumdaki sunucular, sunum saatinden 15 dk öncesinde oturuma bağlanmış olmaları gerekmektedir.
- ❖ Tüm kongre katılımcıları canlı bağlanarak tüm oturumları dinleyebilir.
- ❖ Moderatör - oturumdaki sunum ve bilimsel tartışma (soru-cevap) kısmından sorumludur.

Dikkat Edilmesi Gerekenler- TEKNİK BİLGİLER

- ◆ Bilgisayarınızda mikrofon olduğuna ve çalıştığına emin olun.
- ◆ Zoom'da ekran paylaşma özelliğine kullanabilmelisiniz.
- ◆ Kabul edilen bildiri sahiplerinin mail adreslerine Zoom uygulamasında oluşturduğumuz oturuma ait ID numarası gönderilecektir.
- ◆ **Katılım belgeleri kongre sonunda tarafınıza pdf olarak gönderilecektir**
- ◆ Kongre programında yer ve saat değişikliği gibi talepler dikkate alınmayacaktır

IMPORTANT, PLEASE READ CAREFULLY

- ❖ To be able to attend a meeting online, login via <https://zoom.us/join> site, enter ID "Meeting ID or Personal Link Name" and solidify the session.
- ❖ The Zoom application is free and no need to create an account.
- ❖ The Zoom application can be used without registration.
- ❖ The application works on tablets, phones and PCs.
- ❖ The participant must be connected to the session 15 minutes before the presentation time.
- ❖ All congress participants can connect live and listen to all sessions.
- ❖ Moderator is responsible for the presentation and scientific discussion (question-answer) section of the session.

Points to Take into Consideration - TECHNICAL INFORMATION

- ◆ Make sure your computer has a microphone and is working.
- ◆ You should be able to use screen sharing feature in Zoom.
- ◆ **Attendance certificates will be sent to you as pdf at the end of the congress.**
- ◆ Requests such as change of place and time will not be taken into consideration in the congress program.

**Before you login to Zoom please indicate your name_surname and HALL number,
exp. Hall-1, Merve KIDIRYUZ**

Participants Countries (12)

Türkiye, Azerbayjan, China, Romania, Tunisia, Algeria, Lebanon, India, Uzbekistan,
Pakistan, Kazakhstan, Tatarstan.

Total Accepted Papers: 53

Participants from Türkiye: 25

Participants from other countries: 28

Giresun University

26.04.2024
Hall-2, Cengiz Aytmatov hall

Ankara Time
14⁰⁰ : 15⁰⁰

HEAD OF SESSION: Prof. Dr. Recep ONAL

AUTHOR(S)	ORGANISATION	TOPIC TITLE
Prof. Dr. Recep ÖNAL	Giresun University (Türkiye)	REACTIONARY CRITICISMS TO SUFİ INTERPRETATIONS IN OTTOMAN SOCIETY: THE EXAMPLE OF BIRGIVİ IN THE 16 TH CENTURY (Osmanlı Toplumundaki Sûfî Yorumlara Tepkisel Eleştiriler: 16. Yüzyıl İmam Birgivi Orneği)
Assoc. Prof. Dr. Mustafa TUNÇER	Giresun University (Türkiye)	AN OTTOMAN INTELLECTUAL MOLLA FENÂRÎ'S APPROACH TO THE CONCEPTS OF TEFSİR AND TA'WİL (Bir Osmanlı Entelektüeli Molla Fenârî'nin Tefsir İle Te'vil Kavramlarına Yaklaşımı)
Assist. Prof. Dr. Yavuz Selim GÖL	Giresun University (Türkiye)	THE TURNING POINT OF THE OTTOMAN'S STAYBACK ADVENTURE IN SCIENCE: THE DESTRUCTION OF THE ISTANBUL OBSERVATORY (Osmanlı'nın Bilimde Geri Kalış Serüveninin Dönüm Noktası: İstanbul Rasathanesinin Yıkılması)
Assoc. Prof. Dr. Muhammet NALBAT	Giresun University (Türkiye)	NUHBE-I PEND AND ITS PLACE IN THE COMMENTARY TRADITION OF CLASSICAL TURKISH LITERATURE (Nuhbe-i Pend ve Klasik Türk Edebiyatı Şerh Geleneğindeki Yeri)
Omair ANAS	Ankara Yıldırım Beyazıt University (Türkiye)	OTTOMAN TRANSLATIONS INDIAN SUFİ TEXTS: A STUDY OF İMAM RABBANİ'S MEKTUBAT (Osmanlıca Çeviriler Hint Tasavvuf Metinleri: İmam Rabbani'nin Mektubat'ı Üzerine Bir İnceleme)

**IV. INTERNATIONAL
OTTOMAN- TURKS STUDIES CONFERENCE
CONTENTS**

INDUSTRIAL REVOLUTION AND OTTOMAN INDUSTRY (RESISTANCE- COMPETITION - IMPROVEMENT)	1
OLCAY KAHRAMAN	
ADA KALEH ISLAND: A TURKISH CULTURE PLACE IN ROMANIA	3
IRÎNA-ANA DROBOT	
DESCRIPTIONS OF PERSONS IN THE POPULATION REGISTERS OF TRABZON PROVINCE	12
ŞENOL SANCAK YASEMİN BAŞKAN	
RITHINKING THE POLITICAL POLARIZATION IN TÜRKİYE: GENERATIVE MECHANISMS AND ITS INFLUENTIAL FACTORS	14
YİMURANJIANG ADİLİ GUANFENG YANG	
TURKISHISM IN SOUTH SLAVIC LANGUAGES	15
TOLGA ORHANLI	
İKİNCİ MEŞRUTİYET DÖNEMİ TOPLUMSAL TARTIŞMALARINI ANLAMADA DERGİLERİN ROLÜ VE ÖNEMİ (İSLAM MECMUASI ÖRNEĞİ)	27
MUSTAFA BAKIRCI	
AZMZADE ESMA HANIM'S JEWELRY (WIFE OF MEHMED PASHA, GOVERNOR OF DAMASCUS)	28
ŞÜKRİYE PINAR ÖZYALVAÇ	
AN OTTOMAN INTELLECTUAL MOLLA FENÂRÎ'S APPROACH TO THE CONCEPTS OF TEFSİR AND TA'WİL	30
MUSTAFA TUNÇER	
TURKISH FOLK DANCES THAT HAVE BEEN SETTLED IN THE BLACK SEA CULTURE FROM ANCIENT HISTORY TO THE PRESENT	38
GÖKHAN HAMZAÇEBİ MEHMET ÖZMENLİ	
KUSDOGAN CASTLE, AKSU VALLEY AND THE TURKS	45
MEHMET ÖZMENLİ GÖKHAN HAMZAÇEBİ	
APPLICATION PRACTICES OF SOCIAL ACTIVITIES IN MODERNIZING OTTOMAN SCHOOLS	55
ERALP YAŞAR AZAP	
OSMANLI'NIN BİLİMDE GERİ KALIŞ SERÜVENİNİN DÖNÜM NOKTASI: İSTANBUL RASATHANESİNİN YIKILMASI	63
YAVUZ SELİM GÖL	
THE DREAM MOTIF AND ITS FUNCTION FROM PRE-ISLAMIC TURKISH EPICS TO THE FOUNDATION OF THE OTTOMAN EMPIRE	67
MUSTAFA EREN	
BIBLIOMETRIC ANALYSIS OF STUDIES ON THE OTTOMAN EMPIRE IN GEOGRAPHY RESEARCH INSTRUCTIONS FOR AUTHORS	79

**IV. INTERNATIONAL
OTTOMAN- TURKS STUDIES CONFERENCE
CONTENTS**

ABDULKADIR ERGÜN İREM ŞİMŞEK	
A CONCEPT OF CIVILIZATION IN THE TURKISH-ISLAMIC WORLD: FOUNDATION CIVILIZATION	96
NAZIM KURUCA	
NUHBE-I PEND AND ITS PLACE IN THE COMMENTARY TRADITION OF CLASSICAL TURKISH LITERATURE	114
MUHAMMET NALBAT	
THE AMERICAN DREAM IN THE OTTOMAN EMPIRE	123
SERAP BOZPOLAT AYAN	
CHANGE AND TRANSFORMATION OF THE EDUCATIONAL PARADIGM FROM THE OTTOMAN PERIOD TO THE PRESENT DAY	130
HÜSEYİN ALGUR	
THE PLACE OF TURHAN VALIDE SULTAN TOMB IN ART HISTORY	141
ESER ÇALIKUŞU	
OTTOMAN TRANSLATIONS INDIAN SUFI TEXTS: A STUDY OF IMAM RABBANI'S MEKTUBAT	143
OMAİR ANAS	
FRENCH ORIGIN WORDS IN ALI SEYDİ BEY'S DICTIONARY ENTITLED 'LİSÂN-I OSMÂNÎDE MÜSTAMEL LÜGÂT-İ ECNEBİYYE	150
MEHMET ALVER KÜBRA AYDOĞAN	
TURKISH EPIC-PHILOSOPHY THOUGHT IN "ISKANDERNAME" POEM BY NIZAMI GANJEVI AND SERIES OF "OGUZNAME"	152
ÜLKER BAŞŞİYEVA	
NEW FINDINGS IN BALATÎZÂDE MEHMED KEMALİ'S WORK ABOUT HİM AND HIS PATRON, CERRÂH MEHMED PASHA	154
SAKİNE AKCAN EKİCİ	
REACTIONARY CRITICISMS TO SUFÎ INTERPRETATIONS IN OTTOMAN SOCIETY: THE EXAMPLE OF BIRGIVÎ IN THE 16TH CENTURY	156
RECEP ÖNAL	
LETTERS OF HÂDİKÂTÜ'S-SUEDÂ	165
ABDULHAKİM KILINÇ	
OTTOMAN-POLISH WAR (1620-1621) ACCORDING TO THE KAMANETS CHRONICLE WRITTEN IN GREGORIAN KIPCHAK TURKISH	181
YAŞAR ŞİMŞEK	
REFLECTIONS OF HATAY ISSUE IN FOREIGN PRESS	203
OSMAN KUBİLAY GÜL SUNAY KIZILDAĞ	
KERKÜK'TE YAZILMIŞ İLK TÜRKÇE SÖZLÜK: LUGÂT-I TÜRKİYYE	210
ÖNDER SAATÇI	
NƏRİMAN NƏRİMANOVUN TÜRKİYƏ SİYASƏTİ VƏ TÜRKİYƏ İLƏ ƏMƏKDAŞLIĞIN GENİŞLƏNDİRİLMƏSİ SAHƏSİNDƏKİ FƏALİYYƏTİ	226

IV. INTERNATIONAL OTTOMAN- TURKS STUDIES CONFERENCE

REACTIONARY CRITICISMS TO SUFĪ INTERPRETATIONS IN OTTOMAN SOCIETY: THE EXAMPLE OF BIRGIVĪ IN THE 16TH CENTURY

Recep Önal

Prof. Dr., Giresun Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Güre Yerleşkesi Merkez/Giresun, Türkiye

ABSTRACT

Birgivî is an important representative of the Hanafî-Mâtürîdî tradition of the Ottoman Empire. The 16th century in which he lived was a period in which a political, administrative, social and scientific deterioration was observed in the Ottoman society, religious and Sufi movements opposed to the Ottoman official understanding of religion emerged, and as a result, some social separation, conflict and grouping occurred in the society. As a matter of fact, in this age, many Sufî movements and sects had the opportunity to expand in various regions of Anatolia under different names. Many of them adopted a view contrary to the understanding of Sunnî Islam and did not attempt to intervene in rules and politics. It has also caused grouping, intellectual debates and unrest within the society. Imam Birgivî, who grew up in such a period, acted with a sense of responsibility towards the beliefs and values of the society in which he lived, and tried to reform Muslim groups who wanted to be exposed to religious and moral corruption. For this purpose, he criticized the bid'ahs and superstitions that became widespread in some sects and Sufî circles during his time. One of the issues that Birgivî criticizes is that science is viewed as unnecessary, gathering the essentials of the esoteric meanings of texts instead of their apparent daily meanings, relationships such as true knowledge can be obtained through discovery, inspiration and dreams, and religious rituals are performed with chanting, dhikr, dance and devr. This notification reveals Birgivî's fundamental criticisms of the formations in question. Document analysis method was used in the research, and the findings are tried to be conveyed by demonstration method.

Keywords: Ahl al-Sunnah, Imam Birgivî, Islam, Ottoman Empire, Sufism

OSMANLI TOPLUMUNDAKİ SÛFÎ YORUMLARA TEPKİSEL ELEŞTİRİLER: 16. YÜZYIL İMAM BIRGIVĪ ÖRNEĞİ*

ÖZET

Birgivî, Osmanlı Devleti'nin Hanefîlik-Mâtürîdîlik geleneğinin önemli bir temsilcisidir. Onun yaşadığı XVI. yüzyıl, Osmanlı toplumunda siyasî, idarî, içtimaî ve ilmî açıdan bir bozulmanın görüldüğü, Osmanlı'nın resmî din anlayışı olan Sunnîliğe muhalif siyasî, dinî, mezhebî ve tasavvufî oluşumların neşet ettiği, bu yüzden toplumda birtakım sosyal ayrışma, çatışma ve gruplaşmanın meydana geldiği bir dönemdir. Nitekim bu çağda birçok tasavvufî akım ve tarikatlar farklı isimler altında, Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde yayılma imkânı bulmuştur. Bunların çoğunluğu Sunnî İslam anlayışına aykırı görüş benimsemiş, devletin işlerine ve siyasetine müdahaleye kalkışmıştır. Ayrıca toplum içerisinde gruplaşmanın, fikrî tartışmaların ve huzursuzlukların yaşanmasına da neden olmuştur. Bu yüzden Osmanlı uleması, bunların bir kısmının görüşlerini Sunnî din anlayışına aykırı olarak değerlendirmiş, bazı şeyhleri

* Bu tebliğ "İmam Birgivî'de Bilgi ve İnanç Paradigması" adlı çalışmamızdan istifade edilerek hazırlanmıştır.

IV. INTERNATIONAL OTTOMAN- TURKS STUDIES CONFERENCE

“zındık” ve “mülhit” kabul edip hapsedirmiş, bazılarını da idam ettirmiştir. Böylesi bir dönemde yetişen İmam Birgivî de bu durum karşısında sessiz kalmamış, dinine, devletine ve milletine karşı sorumluluk bilinciyle hareket ederek itikadî, amelî ve ahlakî açıdan yozlaştığını düşündüğü toplumu ıslah etmeye çalışmıştır. Bu amaçla özellikle yaşadığı asırdaki tasavvuf çevrelerinde yaygınlık kazanan bid‘at ve hurafeleri sert bir biçimde eleştirmiştir. Birgivî’nin eleştiri konusu yaptığı meseleler arasında ise hakikat bilgisine ancak keşf, ilham ve rüya ile ulaşılacağı, ilim öğrenmenin nafile bir uğraş olduğu, ayetlerin zahirlerini değil bâtinî manalarının esas alınması gerektiği ile raks, tegannî, devr ve zikir gibi dinî ritüellerdeki bazı uygulamalar gelmektedir. Bu tebliğde, Birgivî’nin söz konusu oluşumlara yönelik temel eleştirilerinin tespiti amaçlanmıştır. Araştırmada doküman analizi yöntemi kullanılmış, tespit edilen bulgular betimleme metoduyla aktarılmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Ehl-i Sünnet, İmam Birgivî, İslam, Osmanlı Devleti, Tasavvuf

GİRİŞ

Yaşamı süresince Hanefî-Mâtürîdî itikadına bağlı kalan İmam Birgivî (ö. 981/1573), ömrünü bid‘at ve hurafelere karşı mücadeleyle geçirmiştir. Ayrıca medreselerde hocalık yaparak yetiştirdiği birçok talebenin yanı sıra dinî ilimlerde temel kaynak niteliğinde birçok eser telif etmiştir. Birgivî, eserleri ve talebeleri sayesinde Osmanlı ilim ve fikir hayatında oldukça etkili olmuştur (Ocak, 2002, 22). Onun yaşadığı dönemde Osmanlı Devleti’nin resmî din anlayışı olarak benimsediği Ehl-i Sünnet’e muhalif itikadî, mezhebî, tasavvufî ve bid‘at içerikli görüş ve sapmalar ortaya çıkmıştır. Bunun sonucunda da toplumda birtakım ayrışmalar, gruplaşmalar ve çatışmalar yaşanmıştır. Böylesi bir dönemde yetişen Birgivî de bu durum karşısında sessiz kalmamış, dinine, devletine ve milletine karşı sorumluluk bilinciyle hareket ederek itikadî, amelî ve ahlakî açıdan yozlaştığını düşündüğü toplumu ıslaha çalışmıştır. Bu bağlamda o, dinin temel kaynağı olan Kur‘ân’a ve Hz. Peygamber’in sünnetine aykırı düşen dinî anlayışları, uygulamaları ve tutumları bid‘at kabul edip, toplumu bunlardan sakındırmaya çalışmıştır (Ocak, 2002, 146).

Birgivî, eserlerinde eleştiri ve tavsiyelerini de bu temel düşünceden hareket ederek dile getirmiştir. Bu bağlamda Birgivî, devlet yetkililerini ve ulemayı toplum hayatında müşahede ettikleri dinî, ahlakî, sosyal, kültürel ve ilmî yozlaşmaları ve bozuklukları ıslah etmemekle suçlamış ve onları cesaretle tenkit etmiştir (Atâî, 2017, 633; Çelebi, 1981, s. 158-159; Arslan, 1992, s. 55). Ona göre devlet ve toplumdaki yozlaşmanın ve karışıklıkların temel nedeni dinin aslından uzaklaşma, sünnetin unutulması, bid‘at içerikli görüş ve fikirlerin benimsenmesi ve yaygınlaşmasıdır. Bu durum karşısında yapılması gereken, halkı Kur‘ân-ı Kerim’e, Sünnet ve Sünnî din anlayışına uygun bir hayata davet etmektir.

Yukarıda teorik zeminine dikkat çekmeye çalıştığımız bilgiler doğrultusunda hazırladığımız bu çalışmada Birgivî’nin Sunnî İslam anlayışına aykırı görüş benimseyen, devletin işlerine ve siyasetine müdahale eden, toplumda gruplaşmanın, fikrî tartışmaların ve huzursuzlukların yaşanmasına neden olan ve farklı isimler altında Anadolu’nun çeşitli bölgelerinde yayılma imkânı bazı tasavvufî akımlara ve tarikat mensuplarına yönelik temel eleştirilerini tespit etmeye çalıştık. Bunu yaparken Birgivî’nin *et-Tarîkatü’l-Muhammediyye*, *er-Risâletü’l-İtikâdiyye*, *Tefsîrü’l-Kur‘ani’l-Azîm* ve *Makâmât* gibi temel eserlerinde yararlandık. Ayrıca Osmanlı Devleti ve Birgivî hakkında yapılan güncel akademik çalışmalardan da istifade etmeye çalıştık. Araştırmamızda doküman analizi yöntemi kullanıldık, tespit ettiğimiz bulguları betimleme (deskriptif) metoduyla aktarmaya çalıştık. Hazırladığımız bu tebliğ, bir Osmanlı

IV. INTERNATIONAL OTTOMAN- TURKS STUDIES CONFERENCE

âlimi olan Birgivî'nin ilmî şahsiyeti ve görüşlerinin daha yakından tanınması bakımından önem arz ettiğini düşünmekteyiz.

XVI. YÜZYIL OSMAN TOPLUMUNDA RESMÎ DİN ANLAYIŞINA (SUNNİLİK) MUHALIF DİNÎ VE TASAVVUFÎ AKIMLAR

XV. yüzyıldan XVI. yüzyılın ikinci yarısına kadar hemen hemen her alanda yükselişte olan Osmanlı Devleti, bu dönemden sonra ulaştığı yüksek seviyeden çeşitli sebeplerle düşüşe geçip, siyasî, ekonomik, idarî, içtimai ve askerî alanlarda duraklama ve bozulma alametleri göstermeye başlamış, yavaş yavaş gerileme ve çözülme sürecine girmiştir. Bu süreç XVII. yüzyılda hız kazanmıştır (Uzunçarşılı, 1988, 3: 131-132; Atik, 2009, s. 32; Okumuş, 2002, s. 28). Yine bu dönemde Osmanlı'nın resmî din anlayışına (Sünnîlik) bir tepki olarak birtakım ideolojik oluşumlar ve muhalif dinî görüşler de ortaya çıkmıştır. Bu durum toplumsal düzeyde kargaşa, bölünme ve gruplaşmaların meydana gelmesine neden olmuştur (Ocak, 1990, s. 191; Öçal, 2002, s. 72). Nitekim XIV. yüzyılın başından XVI. yüzyılın sonlarına kadar Bektaşîlik, Mevlevîlik, Rufâîlik, Melâmîlik, Kadirîlik, Halvetîlik, Bayramîlik, Nakşîbendîlik, Babaîlik, Hurûfîlik, Kalenderîlik, Haydarîlik, Ekberîyye, Bistâmîyye, Zeynîyye, Celvetîyye, Sünbüliyye, Gülşenîyye, Şemsiyye, Ahmediyye vb. pekçok sufi oluşumlar ve tarikatlar muhtelif isimler altında Anadolu'da yayılma imkanı bulmuştur (Uzunçarşılı, 1988: 1: 270-273; Günay, 2003, s. 29, 39, 41). Bunlar arasında Kur'an'a, Sünnet'e ve Sünnî İslam anlayışına uygun görüşler benimseyenlerin yanı sıra bu anlayışa aykırı olan görüş ve fikirleri savunanlar da olmuştur. Ayrıca bunların bir kısmı devlet işlerine karışmayıp, toplumu din konusunda aydınlatmaya çalışırken, diğer bir kısmı devletin işlerine ve siyasete müdahale etme gayreti içerisinde olmuştur (Uzunçarşılı, 1988, 3: 298, 305). Bunlar arasında Kalenderîler, Melâmîler, Hurûfîler, Halvetîler ve Gülşenîleri saymak mümkündür. Bu tür dinî oluşumlar Ehl-i Sünnet'e aykırı görüşler benimsemeleri, ulema ve toplum içerisinde gruplaşmanın ve fikrî tartışmaların, huzursuzlukların yaşanmasına neden olmaları sebebiyle devlet ve ulema tarafından "zındık ve mühlid" olarak nitelendirilmişlerdir (Ocak, 2013, s. 94, 296 vd.). Nitekim ulema, bunlardan bazılarının fikirlerini ve itikatlarını Kur'an'a ve Sünnet'e aykırı olduğu gerekçesiyle idam ettirmiş, bazılarını da hapsedirmiştir (Uzunçarşılı, 1988, 3: 300, 305; Öngören, 1996, s. 123-140). Mesela hulûl düşüncesini benimsediği gerekçesiyle Melâmî şeyhi İsmâîl Mâgukî, 1529'da Şeyhülislâm İbn Kemal'in verdiği fetva gereğince on iki müridi ile birlikte başları kesilerek öldürülmüştür (Öçal, 2002, 72).

Yozlaşmış sûfi/tasavvufî akım ve görüşlerin yaygınlaştığı böylesi bir ortamda yetişen İmam Birgivî, Sünnî İslam anlayışına aykırı görüş ve itikadı benimseyen bu zümrelere karşı büyük mücadele vermiştir. Ona göre Devletin ve toplumun içine düştüğü bu durumdan kurtulmanın yegane yolu, Kur'an'a ve Sünnet'e tabi olup, bid'atlardan ve hurafelerden sakınmakla mümkün olur. Bunu gerçekleştirmenin yolu ise ilk üç neslin (sahabe, tâbiîn, tebe-i tâbiîn) din anlayışını ve hayatlarını örnek alınmasıdır. Dolayısıyla Birgivî, Hz. Muhammed ve ona tabi olan sahabe ve tâbiîn neslinin yaşamlarını İslâm'ın ilk ve örnek hayatı olarak kabul etmekte ve bu üç neslin din anlayışını "Ehl-i Sünnet" olarak değerlendirmektedir. Buradan hareketle Birgivî, dini aslına uygun olarak yaşamak için ilk üç neslin örnek hayatını Müslümanlara rol model alınması gereken bir hayat tarzı olarak tavsiye etmektedir (Unan, 1990, s. 109).

Bilindiği üzere onun yaşadığı döneme kadar Osmanlı Devletinde iki ilim odağı vardı. İlkini tekke ve zaviyeler oluşturmaktadır ki meşâyih (tarikat) sınıfı tarafından temsil edilmektedir. Tasavvuf, hikmet ve ahlâk dersleri okutulmuştur. İkincisi ise ulema (şeriat) tarafından temsil edilen aklî-şer'î bilmlerin okutulduğu medreselerdir (Çelebi, 1998, s. 106). Burada da ilahiyat, hukuk, dilbilgisi ve mantık gibi dersler okutulmuştur. Her ne kadar Osmanlı'nın eğitim

IV. INTERNATIONAL OTTOMAN- TURKS STUDIES CONFERENCE

sisteminde medrese-tekke şeklinde bir ayırım bulunsa da iki sınıf arasında bir denge kurulabilmiştir. Bu denge Osmanlının kuruluşundan XVI. yüzyılın ikinci yarısına kadar devam etmiştir (Karagöz, 2002, s. 144). Bu tarihten itibaren bu denge bozulmuş, iki sınıf (ulema ve meşâyih) arasında çatışma ve tartışmalar başgöstermiştir. Birgivî, bu tartışmada tavrını ulemadan yana koymuştur. Çünkü ona göre tarikat ve tasavvuf çevrelerinde hurafe ve bid'atlar yayılmaya başlamıştır. İşte Birgivî, toplumda ortaya çıkan, işin ehli olmayan ve dine aykırı görüş benimseyen sözde sufilere ve tasavvufa soktukları bid'at ve hurafelere karşı çıkmış, *et-Tarikatü'l-Muhammediyye*'de bunları tenkit etmiştir (Çelebi, 1981, s. 159; Demirci, 1994, s. 60).

Birgivî'nin söz konusu eserlerinde bazı mutasavvıflara ve tarikat çevrelerine yönelik eleştirilerine bakıldığında tasavvufa ve tarikatların tamına değil, bu tür oluşumların Sunnî din anlayışına aykırı olan yozlaşmış biçimine karşı olduğu anlaşılmaktadır. Birgivî, Kur'an ve Sünnet'e aykırı hareket eden sözde sufilerin şeyhlik taslayan kişiler olduklarını belirtmiştir (Birgivî, 2011, s. 55-57, 137-139). Buna mukabil şeriate uygun görüşler benimseyen ve Hz. Peygamber'in yolundan giden büyük mutasavvıfları ise hürmetle zikredip, onlardan saygıyla bahsetmiştir (Birgivî, 2011, s. 57-62; a. mlf., ts.a, vr. 42a). Kaynaklarda Birgivî'nin Bayrâmiyye tarikatına intisap ettiği, ömrü boyunca münzevî bir hayat da yaşadığı belirtilmiş, kendisi "tasavvuf yoluna sülûk etmiş zühd ehli bir sûfi" şeklinde nitelendirilmiştir (Atâî, 2017, 632-633; Çelebi, 1981, s. 158; Uzunçarşılı, 1988, 3: 306). Bu durum onun tasavvufî yönünün bulunduğunu göstermesi bakımından oldukça önemlidir. Bu bakımdan Birgivî, şeriate uygun olan tasavvufu savunmuş, hatta insanları buna bulaştırarak teşvik etmiştir. Ancak şeriate aykırı olan, hurafe ve bid'atlara bulaşmış yozlaşmış tasavvufu ise reddetmiştir. Ona göre toplumu bozan ve dine zarar veren bid'at ve hurafelerin çoğu tasavvuf ve tarikat çevrelerince ihdas edilmiştir. Bu yüzden toplumun itikad, amel ve ahlak açısından yozlaşmasından birinci derecede sözde mutasavvıflar ve tarikat çevresi sorumludur (Ocak, 1983, s. 208 vd.). Birgivî'nin bu kesime yönelik eleştiri konusu yaptığı meseleler arasında ise hakikat bilgisine ancak keşf, ilham ve rüya ile ulaşılabileceği, ilim öğrenmenin nafîle bir uğraş olduğu, ayetlerin zahirlerini değil bâtinî manalarının esas alınması gerektiği ile raks, tegannî, devr ve zikir gibi dinî ritüellerdeki bazı uygulamalar gelmektedir. Birgivî, bu tür iddiaları ve bundan kaynaklanan tarikat uygulamalarını İslamî temelden yoksun sayıp reddetmiştir (Birgivî, 2011, s. 55-56, 137; Demirci, 1994, s. 65). Ona göre sadece ilham ve keşfi bilgi kaynağı kabul eden sözde mutasavvıflar, her şeyi keşfettiklerini ve ashabın ulaşamadığı mertebeye ulaştıklarını iddia etmektedirler. Bu kimseler bid'atçidir ve Ehl-i Sünnet'ten değildirler (Birgivî, 2011, s. 137). Birgivî, onların bu yöndeki iddialarını şöyle özetler: "Onlar, Kur'an ve Sünnet'te yer almayan görüş ve uygulamalarını doğrudan Hz. Muhammed'den ya da doğrudan Allah'tan aldıklarını; şeyhlerinin himmetiyle Allah'a ulaşmış, böylece okumaya, yazmaya, araştırmaya ihtiyaç duymadan çeşitli bilgilerin keşfine mazhar olduklarını iddia etmektedirler. Ayrıca Allah'a ulaşmanın ancak zâhirî ve şer'î ilimleri reddetmekle mümkün olacağını; şeyhlerinin kerâmet gösterdiklerini, büyük peygamberlerle ilişki kurduklarını, bu durumun da kendi inançlarının doğruluğuna delil teşkil ettiğini savunmaktadırlar. Yine onlar, gördükleri rüyalarında kitaplarda haram olduğu bildirilen şeylerin kendilerine helal kılındığını bildirildiğini ileri sürmektedirler (Birgivî, 2011, s. 90; a. mlf., ts.a vr. 42a). Yine ilmin ancak keşf ve ilham yoluyla elde edilebileceğini iddia ederek, zahirî ilmi gereksiz gören bu sözde mutasavvıflar bu görüşlerini şu şekilde açıklamaktadırlar: "İlim bir hicap (örtü)tür. Bu hicabı kaldırmak ancak keşf ile hâsıl olur. Bu nedenle, ilim öğrenmeye gerek yoktur." (Birgivî, 2011, s. 137).

IV. INTERNATIONAL OTTOMAN- TURKS STUDIES CONFERENCE

Birgivi'ye göre, onların haramları ve batıl davranışları caiz gösteren bu iddiaları Kur'an'ı ve Sünnet'i inkâr anlamı taşımaktadır. Bu yüzden ilhad ve dalâlet" içinde olan bu iddia sahiplerini "mülhid ve zındık" olarak nitelemek gerekir (Birgivi, 2011, s. 90; a. mlf., ts.a vr. 42a). Çünkü Birgivi'ye göre ilim öğrenmek farzdır ve ancak öğrenmekle mümkündür. İlimsiz amel olmaz, bu şekilde yapılan amel dalâlettir. Amelsiz ilim ise vebaldır. Nitekim Kur'an'da "Öğretmekte ve derinlemesine incelemekte olduğunuz Kitap uyarınca rabbânîler olun." (Âl-i İmrân 3/79) buyrulmuştur. Âyette geçen "rabbânîler olun" ifadesi "dinde mütehasıslar/fakihler olunuz." anlamındadır. Bir diğer ifadeyle âyette "ilim sahibi ve dinde derin görüş sahibi kişiler olun" anlamı kastedilmektedir. Ayrıca İmam Birgivi, Hz. Peygamber'in: "İlim öğrenmek her Müslüman erkek ve kadına farzdır." (İbn Mâce, "Mukaddime", 17) hadisini de naklederek ilim öğrenmenin herkese gerekli olduğuna dikkat çekmektedir (Birgivi, 2015, s. 77, 87; a.mlf., 2011, s. 137). Öte yandan *er-Risâletü'l-İtikâdiyye*'de de bu hususa temas eden Birgivi, "...Eğer bilmiyorsanız, ilim sahiplerine sorun." (Nahl 16/43) ayeti ile "Çin'de de olsa ilmi arayınız. Çünkü ilim öğrenmek her Müslümana farzdır." (Şeybânî, el-Câmiu's-Sağır, 1/310) ve "İlim Öğrenmek kadın-erkek her müslümana farzdır." (İbn Mace, "Mukaddime", 17) hadislerini delil göstererek ilim öğrenmenin önemine dikkat çekmektedir (Birgivi, ts.b. vr. 82a).

Diğer taraftan kesinlik ifade eden nassların ve hükümlerin mümkün oldukça zahiri anlamaları üzerinde hamledilmesi gerektiğini savunan Birgivi, bu konuda Kur'an ve Sünnet'in zahiri anlamalarıyla amel etmeyip, bâtinî anlamalarını esas alan, haramı helal, helali de haram sayan ve Allah'a kavuşmanın ancak zâhir ilmini ve şeriatı terk etmekle olacağını iddia eden birtakım tasavvufî akımları şiddetle eleştirmektedir (Birgivi, 2011, s. 90). Bu çerçevede Birgivi, kendi dönemindeki bazı sözde mutasavvıflarının şeriata uymayan halleri ve hareketlerini şöyle savduklarını nakleder: "Bunun haram ve mekruh oluşu ancak zâhir ilme göredir; halbuki biz ilm-i bâtinî ashabındanız. Sizin haram dedikleriniz bu ilimle helaldir. Siz, amel ve itikatlarınıza dair hükümleri Kitap'tan alıyorsunuz. Biz ise doğrudan doğruya Kitap'ın sahibi Hz. Muhammed'den alıyoruz. Bizim bu yaptıklarımıza -ki siz haramdır dediniz- uykumuzda onlardan men olunmadığımız için helal diyoruz ve öyle bildik." (Birgivi, 2011, s. 55-56; a.mlf., ts.b. vr. 87b).

Onların bu iddialarını saçma gören Birgivi, bu iddiaların hak ve hakikatten sayılmasının apaçık sapkınlık (dalâlet) olduğunu söyler. Çünkü ona göre bu iddiaların hepsinde şeriatı, dini temel kaynağı olan Kitap'ı ve Sünnet'i açıktan açığa tahkir etme, bu iki kaynağa itimat etmeme, onlarda hata ve batıl şeyler bulunduğuna işaret etme gibi hezeyanlar mevcuttur (Birgivi, 2011, s. 55-56). Ayrıca nassların zâhirini terk edip, onların yaptıkları bâtinî manaları esas almak nassları red etmek, günahları helal saymak ve şeriatı küçümsemek anlamına gelir ki bu küfürdür (Birgivi, 2011, s. 90). Bu nedenle bu tür bâtil sözleri duyup dinleyen herkes, bu gibi sözleri reddetmeli, onların batılı olduğuna şüphe etmeksizin inanmalıdır. Aksi takdirde o da onlardan biri olur ve zındık olduğuna hükmedilir (Birgivi, 2011, s. 56). Bunların dışında Birgivi *Tefsîr* eserinde de bu konuya yer vermektedir. Nitekim "O, yerde ne varsa hepsini sizin için yarattı. Sonra (kendine has bir şekilde) semaya yöneldi, onu yedi gök olarak yaratıp düzenledi (tanzim etti). O, her şeyi hakkıyla bilendir." (Bakara 2/29) âyetini yorumlarken, cahil mutasavvıflardan bazı mübâhîlerin "sizin için yarattı" ibaresindeki "lâm"ın ibâhe anlamına geldiğini ve her şeyi kapsadığını, buna göre de herkes için bu şeylerin helal kılındığını iddia ettiklerini nakleder. Birgivi'ye göre onlar, Hz. Peygamber'in "Allah bir kulunu sevdiği zaman, ona günah zarar vermez." hadisini de bu görüşlerine delil göstermişlerdir. Ayrıca onlar şunu da iddia etmişlerdir: Kişi, Allah'ı sevmede ve bilmede zirveye ulaştığında tertemiz olur. Namaz, oruç, hac ve zekât vb. ibadetlerden sorumlu

IV. INTERNATIONAL OTTOMAN- TURKS STUDIES CONFERENCE

tutulmaz. Büyük günah işlemiş olsa dahi cehenneme girmez. Haramlar dahil her şey o kişi için helal olur (Birgivi, ts.a, vr. 42a).⁶

Birgivi'ye göre bu iddiaların tamamı, sapıklık ve dinden uzaklaşmadır. Çünkü onlar, iddialarını kat'î delillere değil, nassların bâtinî manalarına dayandırmışlardır. Kendi görüşlerini delil olarak kullandıkları hadisi de yanlış tevil etmişlerdir. Halbuki hadisin doğru anlamı onların iddialarının aksine “Allah bir kulunu sevdiği zaman onu masiyetten korur. Masiyetin zararı o kula ulaşmaz” şeklindedir. Kaldı ki Allah katında en yüksek mertebeye ulaşanlar peygamberlerdir. Buna rağmen onlar, bütün tekliflerle mükellef tutulmuşlardır. İbadetleri yerine getirmede de asla ihmalkar davranmamışlar, ibadetlerine devam etmişlerdir. İşte bu gerçek ibâhîlerin bütün iddialarını geçersiz kılmaktadır. Ayrıca Birgivi'ye göre, yeryüzündeki her şey, insanların kendisinden yararlanması için yaratılmıştır. Fakat burada dikkat edilmesi gereken husus, nikâh ve mülkiyet gibi şeriattin belirlediği kurallar doğrultusunda olmasıdır (Birgivi, ts.a. vr. 42a). Bunlara ilaveten Birgivi, bu görüşünü temellendirmek için bazı sûfilerin sözlerine de yer verir. Bu bağlamda, sûfilerin lideri kabul edilen Cüneyd-i Bağdâdî'nin şu sözünü nakleder: “Hz. Peygamber'in sünnetine uyan kimsenin yolu müstesna, diğer bütün yollar kapalıdır. Kur'an'ı hıfz etmeyen, hadisleri yazmayan kimseye uyulmaz. Bizim yolumuz Kitap ve Sünnet'e sınıksız bağlı olmaktadır.” (Birgivi, 2011, s. 57; Önal, 2019, s. 75). Ayrıca Bağdat'ın ilk sûfilerinden Serî es-Sakati'nin (ö. 251/865) de şöyle söylediğini nakleder: “Tasavvuf üç manaya gelir: (i) Gerçek tasavvuf ehlinin marifet nuru: buna sahip olan tasavvuf ehli, şüpheli şeylerden kaçınır, faziletleri toplaması bu nurunu söndürmez. (ii) Gerçek tasavvuf ehli, Kitap'ın zahirinin nakzettiği herhangi bir ilimde bâtin yoluyla konuşup hükmetmez. (iii) Kerâmetler onu, Allah'ın haram kıldığı nesnelere perdesini yırtmaya hamletmez.” (Birgivi, 2011, s. 58-59).

XVI. YÜZYIL OSMAN TOPLUMUNDA RESMÎ DİN ANLAYIŞINA MUHALIF Şİİ-SAFEVÎ, RÂFİZÎ VE BÂTİNÎ ZÜMRELER

İmam Birgivi'nin yaşadığı dönemde Osmanlı Devleti'nin siyasî ve sosyal hayatında oldukça etkili olan Şîi-Safevî ve çeşitli Râfîzî-Bâtînî zümreler de ortaya çıkmıştır. Bunlar Anadolu'nun bazı bölgelerinde çeşitli isyanların çıkmasına sebep olmuşlardır. Bu yüzden devlet yönetimi kendi mevcudiyeti için tehdit gördüğü, “zendeka”, “ilhad” ve “Râfîzîlik” olarak adlandırdığı bu tür zümrelere karşı devletin resmi din anlayışı olan sunnî İslam anlayışını savunma ve toplumu sunnileştirme adına sert tedbirler alma yoluna gitmiştir. (Ocak, 1990, s. 194; Günay, 2003, s. 29, 41). Bilindiği üzere özellikle Yavuz Sultan Selim döneminde Şah İsmâil (ö. 930/1524) İran'da 1501'de Şîilik mezhebine dayalı Safevî Devleti'ni kurmuştur. Safevîler Şah İsmâil'in liderliğinde hem İran coğrafyasında hem de Anadolu topraklarında Şîilik propagandası yürüterek Osmanlı'nın dinî ve siyasî hayatını temelden sarsacak önemli bir tehdit oluşturmuşlardır. Bunun dışında Osmanlı için bir diğer

⁶ Birgivi'nin naklettiği bu görüş sahipleri hakkında mezhepler tarihi kaynaklarında da geniş bilgi verilmiş, onların nassları kendi nefislerine uygun gelecek şekilde tevil edip, şeriat hükümlerini kaldırdıklarına, haramlardan sakınmanın gerekli olmadığını söyleyerek her türlü davranışı mubah saydıklarına dikkat çekilmiştir. İbâhîler, namazın anlamını imamlarına bağlılık, oruç tutmayı imamın sırrını açığa vurmamak şeklinde yorumlamışlar, bu çerçevede ibadetlerin anlamını bilen kişilerden farz ve vâcib olan ibadetlerin düşeceğini ileri sürmüşlerdir (Bağdâdî, 2007, s. 302). Bir diğer ifadeyle kul Allah'ı sevmede zirve noktasına ulaşınca, oruç, zekât, hac gibi zahir ibadetlerin kendisinden düşeceğini, bundan sonra bu şahsın ibadetinin sadece tefekkür etmekten ibaret olduğunu, bu sayede cennete gireceğini savunmuşlardır (Nesefî, 2000, s. 297). İbâhîler, mülkiyet hakkını ve aile kutsiyetini tanımadıkları için hem malı hem de kadınları ortak kabul etmişler, ayrıca ibadetlerinin kendilerini peygamberlerden ve meleklerden daha üstün dereceye ulaştırdığını iddia etmişlerdir (Eş'arî, 2006, s. 243).

IV. INTERNATIONAL OTTOMAN- TURKS STUDIES CONFERENCE

tehdit unsuru da Safevî propagandasının etkisiyle ortaya çıkan Anadolu'daki Kızılbaşlık hareketidir. Hem Safevîler hem de Kızılbaşlar, Anadolu'da Şiîliği yaymak ve Sünnî olan Osmanlı devletini zayıflatıp yıkmak için Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde yaşayan Türkmen alevîlerinin devlete karşı isyan etmeleri için yoğun propaganda yürütmüşlerdir (Uzunçarşılı, 1988, 2: 223, 244, 326; Çetin, 2011, s. 14, 18, 23). Bu gelişmeler neticesinde Osmanlı toplumunda Ehl-i Sünnet ve Şîa şeklinde birbirine zıt iki mezhep ön plana çıkmış, dinî-mezhebî kutuplaşma hız kazanmıştır. Bu durum karşısında Osmanlı Devleti ve uleması devleti ve toplumun inanç yapısını koruma gayesiyle Şiî ve Safevî propagandasına maruz kalan Sünnîliği muhafaza etmek ve güçlendirmek için mevcudiyetleri için tehdit gördüğü Ehl-i Sünnet dışı oluşumları “zındık-mülhid-Râfizî” olarak nitelendirip bunlara karşı hem siyasî hem de ilmî düzeyde mücadele etmişlerdir (Martı, 2005, s. 288-289; Önal, 2018, s. 1267-1268). Bu mücadelede Osmanlı Devletini ve ulemasını yalnız bırakmayan İmam Birgivî de bu süreçte yönetimden ve ulemadan yana bir tutum seergilemiş, Sünnî Osmanlı Devleti için tehdit unsuru olarak gördüğü Şiî-Safevî-Râfizî-Bâtınî vb. Ehl-i Sünnet dışı dinî, mezhebî ve siyasî oluşumlara karşı büyük mücadele vermiştir. Bu çerçevede Birgivî, devletin ve toplumun benimsediği Sünnî akideyi Ehl-i Bid'at fırkalarına karşı korumak ve bu konuda toplumu uyarmak ve bilinçlendirmek için hem devlet yöneticilerine hem de ulemaya büyük görevler düştüğünü belirtmiştir. Çünkü ona göre sapık fırkalara, bid'atlara ve hurafelere karşı mücadele etmenin ve bunda başarılı olmanın en güzel yolu yönetim ile ulemanın birlikte hareket etmesiyle mümkündür. Ulemanın temel vazifesi, dalalet içinde olan insanları hak mezhebe yönlendirmesi, sapık mezheplere karşı halkı uyarması, bid'at içerikli görüşleri halk arasında yaymaya çalışanları tespit edip, engellemeye çalışmasıdır. Buna engel olamıyorsa bid'atçıları devlet yönetimine haber vermelidir. Yöneticiler de duruma el koyup, bu konuda yapılması gerekeni derhal yapmalı, bu konuda tereddüt etmemelidir (Martı, 2005, s. 287-298). Görüldüğü üzere Ehl-i Bid'ata ve hurafelere karşı yürütülecek mücadelede devlete büyük görev düştüğünü savunan Birgivî, bu görüşü nedeniyle, bid'atlara karşı yürütülen bu mücadelede görevlerini ihmal eden bazı devletin yönetim kademesinde bulunan yetkilileri ve resmî görevde bulunan bazı âlimlerini sert bir dille eleştirmiştir. Ehl-i Sünnet'in sadık bir takipçisi olan Birgivî'nin hem kendi mezhebine bağlı devlet yetkililerini hem de Sünnî ulamayı tenkit etmesi, kendisinin “Osmanlı'nın resmî sünnî düşüncesine karşı çıkan ya da Osmanlı Sünniliğine muhalefet eden ilk tasfiyecî karakter” olarak nitelendirilmesine neden olmuştur (Ocak, 1983, s. 208, 213; Unan, 1990, s. 33 vd.).

SONUÇ

İçinde bulunduğu toplumun dinî ve manevî değerlerine karşı her zaman sorumluluk bilinciyle hareket eden İmam Birgivî, yaşadığı dönemin siyasî, dinî ve mezhebî problemlerine duyarsız kalmamıştır. Yaşadığı toplumda ortaya çıkan ve hızla yayılan bid'at ve hurafelere karşı mücadele etmiş, toplumu dinî ve ahlakî açıdan ıslah etmeye ve sahih bir din anlayışının benimsenmesine çalışmıştır. Bu amaçla, toplumu İslam dini hakkında aydınlatıp, bid'atlardan ve hurafelerden sakındırarak dinin temel kaynağı olan Kur'an'a ve Hz. Peygamber'in sünnetine uygun bir toplum oluşturmaya gayret etmiştir. Bu çerçevede dinin temel kaynakları olan Kur'an'a ve Sünnet'e aykırı olan itikadları, görüşleri, davranış ve tutumları bid'at ve sapkınlık olarak değerlendirmiştir. Birgivî'nin eleştirileri daha ziyade bâtil inançlar benimseyen yozlaşmış tarikatlar ve tasavvuf çevrelerine yönelik olmuştur. Birgivî'nin tasavvuf eleştirilerine bakıldığında Kitap ve Sünnet üzere olan tasavvufa karşı olmadığı, aksine toplumu buna teşvik ettiği, bununla birlikte tasavvufun Kur'an'a, Sünnet'e ve Sünnî din anlayışına uymayan, sapkın ve bid'at fikirleri benimseyen yozlaşmış biçimine karşı

IV. INTERNATIONAL OTTOMAN- TURKS STUDIES CONFERENCE

olduğu anlaşılmaktadır. Birgivi'nin tasavvufa yönelik temel eleştiri konularının başında ise hakikat bilgisine ancak keşf, ilham ve rüya ile ulaşılabileceği, ilim öğrenmenin nafîle bir uğraş olduğu, ayetlerin zahirlerini değil bâtinî manalarının esas alınması gerektiği ile raks, tegannî, devr ve zikir gibi dinî ritüellerdeki bazı uygulamalar gelmektedir. Ayrıca bazı şeylere haramların helal olması, bu kimselerin namaz, zekât, oruç ve hac gibi ibadetlerden sorumlu tutulmaması gibi seriate, Kur'an'a ve Sünnet'e aykısı olan anlayışlar da eleştiri konularının arasında yer almaktadır. Ona göre bu tür görüşleri benimseyen sözde sûfiler, bu görüşlerini kat'î delillere değil zanna dayandırmışlardır. Ayrıca iddialarını desteklemek için de hiç bir kural ve kaide tanımamışlar, kendi nefislerine uygun düşecek şekilde ayetleri tevil edip batını anlamlarını esas almışlar, zahiri anlamlarını terk etmişlerdir. Bunu yapmakla onlar dalâlete ve sapıklığa düşmüşlerdir. Çünkü onlar ayetleri kendi çıkarlarına göre yorumlayarak şeriatı, Kur'an'ı ve Sünnet'i inkâr etmiş olmaktadır. Diğer taraftan Birgivi'nin tasavvufun tamamına karşı olmadığını gösteren en önemli hususlardan biri de gençlik yıllarında Bayrâmiyye tarikatına intisap etmiş olması; Kur'an, Sünnet ve Sunnî itikada uygun tutum ve davranış içerisinde olan bazı sufileri hayırla ve hürmetle yademesi, onların görüşlerini sözde sûfi ve şeyhlere karşı delil olarak kullanmasıdır.

KAYNAKÇA

- Arslan, A. T. *İmam Birgivi: Hayatı Eserleri ve Arapça Tedrisatındaki Yeri*. Seha Yay., İstanbul, 1992.
- Atâî, A. *Hadâiku'l-hakâik*. Haz. S. Donuk, YEK Başkanlığı, İstanbul, 2017.
- Bağdâdî, A. *el-Fark Beyne'l-Fırak*. nşr. M. Abdülhamid, Metebetü Dâri't-Türâs, Kahire, 2007.
- Birgivi M. E. *et-Tarîkatü'l-Muhammediyye*. thk. M. Nedvi, Dâru'l-Kalem, Dimeşk, 2011.
- Birgivi, *Makâmât Tercümesi ve Arapçası*. haz. A. Çalışkan, Kitap Kalbi Yay., İstanbul, 2015.
- Birgivi, M. E. *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*. Süleymaniye Ktp. Atıf Efendi Böl., no: 34/176, vr. 1-91, ts.a.
- Birgivi, M. E. *er-Risâletü'l-İ'tikâdiyye*. Süleymaniye Ktp., Kılıç Ali Paşa Böl., no: 1035, vr. 82a, ts.b.
- Çelebi, İ. "XVII. Yüzyıl Osmanlı Kelamcıları ve Beyâzîzâde Ahmed Efendi'nin Kelam İlmindeki Yeri", *Kur'an Mesajı İlmi Araştırmalar Dergisi*, 10-12 (1998): 104-112.
- Çelebi, K. *İslam'da Tenkid ve Tartışma Usûlü*. haz. M. Kara, Marifet, İstanbul, 1981.
- Çetin, F. "Osmanlı-Safevi Rekabetinin Osmanlı Resmî İdeolojisine Etkisi", *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2/1 (2011): 12-28.
- Çubukçu, İ. A. *İslam Düşüncesi Hakkında Araştırmalar*, AÜİF Yay., Ankara, 1972.
- Demirci, M. "Birgivi ve Tasavvuf". *İmam Birgivi Sempozyumu*, TDV Yay., Ankara 1994, 59-66.
- Eş'arî, E. H. *Makâlâtü'l-İslâmiyyîn ve İhtilafu'l-Musallîn*. Dâru Sâdır, Beyrut, 2006.

IV. INTERNATIONAL OTTOMAN- TURKS STUDIES CONFERENCE

Günay, Ü. “XV. Yüzyıl Osmanlı Toplumunda Sosyo-Kültürel Yapı, Din Ve Değişme”. *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 14/1 (2003): 21-48.

Karagöz, M. “Osmanlı Fikir Hayatında Kadızâdeliler”. *TÜRKLER*, ed. H. C. Güzel, Yeni Türkiye Yay., Ankara 2002, 11: 141-152

Martı, H. “XVI. Yüzyıl Osmanlısında Bir Ehl-i Sünnet Müdafii”, *Marife*, 3 (2005): 287-298.

Ocak, A. Y. “Klasik Dönem Osmanlı Düşünce Hayatı”. *TÜRKLER*, ed. H. C. Güzel, Yeni Türkiye Yay., Ankara, 2002, 11: 15-26.

Ocak, A. Y. “XV-XVI. Yüzyıllarda Osmanlı Resmî Dinî İdeolojisi ve Buna Muhalefet Problemi”. *İslamî Araştırmalar*, 4/3 (1990): 190-194.

Ocak, A. Y. *Osmanlı Toplumunda Zındıklar ve Mülhidler*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2013.

Ocak, A. Y. “XVII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğunda Dinde Tasfiye (Pürütanizm) Teşebbüslerine Bir Bakış: Kadızâdeliler Hareketi”. *Türk Kültürü Araştırmaları*, Ankara, 1983, 17-21/1-2: 208-225.

Öçal, Ş. “Osmanlı Düşünce Hayatı ve Kemâl Paşazâde (İbn Kemâl)”. *TÜRKLER*, ed. H. C. Güzel v.dğr., Yeni Türkiye Yay., Ankara, 2002, 11:71-79.

Önal, R. “Osmanlı Coğrafyasında Sünnî Düşüncenin Resmî İdeoloji Olarak Benimsenmesi Üzerine Sosyo-Jeopo-Teolojik Analizler”. *e-Şarkiyat İlmî Araştırmalar Dergisi*, 10/4 (2018): 1267-1268.

Önal, R. *İmam Birgivi’de Bilgi ve İnanç Paradigması*, Emin Yay., Bursa, 2019.

Öngören, R. “Şeriatın Kestiği Parmak: Kanûnî Sultan Süleyman Devrinde İdam Edilen Tarikat Şeyhleri”, *İLAM Araştırma Dergisi*, 1/1 (1996): 123-140.

Unan, F. “Dinde Tasfiyecilik Yahut Osmanlı Sünniliğine Muhalefet: Birgivi Mehmed Efendi”. *Türk Yurdu*, 10/36 (1990): 33-42.

Uzunçarşılı, İ. H. *Osmanlı Tarihi*. TTK Yayınları, Ankara, 1988.